

Михаило беше дошъл преди шест години в градчето като калфа на чорбаджи Никола Суботич, а преди това беше прекарал две години в склада на Суботич в Сараево. Този чорбаджи Никола търгуваше с добитък и кожи и както му вървеше в сделките, той можеше да бъде пръв сред първите, ако не бяха двете му страсти, които го опропастваха – скитането и зара. Не можеше никъде да се успокои. Още млад, остана вдовец и повече не се ожени. Човек много смел, с изключителна сила и ум, имаше голям късмет в търговията и в залагането. Голям късмет беше за него и това, че преди осем години, в Сараево, нае Михаило, отначало като работник, станал след това съдружник за една трета от печалбата. Защото, докато чорбаджи Никола непрекъснато пътуваше и играеше с онзи комарджийски късмет, от който на края нищо не остава в ръцете, Михаило му пазеше къщата и склада във Вишеград, сключваше малки, но сигурни сделки и честно делеше печалбата. Това му утвърди авторитета в градчето. Тъй като първоначално го приеха, както всеки чужденец – недружелюбно и недоверчиво. Той направи онова, с което единствено можеше да се задържи: натрупа състояние и си осигури положение.

Живееше сам в къщата на чорбаджията, където домакинството се водеше от една старица, останала тук още от времето, когато чорбаджи Никола беше женен. Грамотен и опитен, цял отдаден на търговията, Михаило беше поел върху себе си по-големия дял от работата и отговорността. Иначе, той сякаш се стараеше по нищо да не се отличава от останалите вишеградчани. Вършеше всичко, което вършеха останалите младежи, излизаше, пиеше и пееше с тях. Свадосвах го много пъти, но той отказваше винаги с шега или с мълчание. Затова, голяма изненада беше, когато по-миналата зима започна да се среща и разговаря с Аника, но още по-голяма беше, когато тази пролет изведнъж престана да я

чака. Хората се питаха какво е могло да се случи между странната Кърноелчева дъщеря и Михаило, за който иначе не се знаеше нищо, и стигаха само до предположения. (Впрочем, кръгът от младежи около Аника биваше все по-голям и по-неспокоен, така че за Михаило престанаха и да говорят). И никога никой в това изостанало градче не можеше да разбере какво беше разделило Михаило и Аника, защото никой не можеше и да си представи какво крие чорбаджи Николовият ортак зад външността си на спокоен и трудолюбив човек.

Михаиловото семейство беше от Санджак. Още дядо му беше напуснал Нова варош и се заселил в Призрен. От поколения бяха оръжейни майстори. В Призрен баща му беше натрупал добро състояние от този занаят, а един от чичовците му беше свещеник. Михаило също искаха да го направят поп, защото беше по-грамотен и обичаше книгите. Това беше слабичко дете от четвъртото поколение оръжейни майстори, чиято фамилия, възползвала се от благоприятните условия да практикува един и същ занаят, беше го усвоила до тънкост. Но баща му умря преждевременно и остана да върти занаята заедно с по-големия си брат.

След бащината им смърт двамата работеха и живееха заедно. Михаиловият брат беше дващест и три годишен, но нито искаше да си търси невяста, нито даваше на брат си да го преженва. Михаило много страдаше от желание за жена, но го беше срам да се кара с брат си за тази работа и да се раздели с него. Измъчван от това желание, той, веднъж на връщане от малкото имение в Любичда, се отби в хана на Кръстиница на главния кръстопът.

Беше още жегга и в хана нямаше никого, освен Кръстиница, рижава и пълна, около трийсетгодишна жена. Докато разговаряха, тя се приближи твърде много до него, а Михаило, целият разтреперан, посегна с ръка, която не

срещна съпротива. В този момент отнякъде се; появи Кръста, болнав и начумерен мъж, който беше, както изглеждаше, под властта на яката си и чевръста жена. Кръстиница прошепна на Михайло да дойде на следващия ден след вечеря. Тази нощ той спа лошо от възбуда и от голяма радост. Когато на другия ден вечерта, задъхан и неспокоен, пристигна в хана, все още не вярваше напълно, че е възможно това и че ще се осъществи. А когато тя наистина го посрещна и го въведе в някаква изоставена стая, струваше му се, че тя сваля от него непоносим товар и че пред него се отваря целият божи голям и красив свят.

Още два пъти отиде при нея този месец тайно, нощем, и също така незабелязан се връщаше в градчето. Изпълнен беше от любовно щастие. Дори не си й помисляше за Кръста, който иначе беше сянка на човек, не обръщаше внимание и на онова, което Кръстиница му говореше за бъдещето, за своята съдба, за това, че сигурно и нея бог ще види и ще я освободи някога. А когато отиде четвъртия път, не завари Кръстиница до оградата. Почака малко, но тогава чу първо креслива караница, след това викове от онази отделена стая, в която се бяха срещали. Изтръпна, но тръгна. Когато отвори вратата, видя как Кръста и Кръстиница, хванати гуша за гуша се носят из одаята. Кръста държеше в дясната си ръка брадва, но жена му го беше хванала така, че напълно беше обездвижила ръката му. И той, и тя изричаха, задъхани от борбата, псувни и недовършени изречения за свадата, която завършваше така. В момента, когато Михайло, смаян и в недоумение застана на прага, Кръстиница успя да събори мъжа си. Падна заедно с него, без да изпуска нито за миг онази ръка, с която държеше брадвата. Падна върху него, както пада звяр, както се срива лавина или излива водопад, цялата устремена като камък, хвърлен отнякъде, и притискахе мъжа си с ръце, с гърди, с колена, с цялата си сила и

тежест. Човекът удари с крака, напрягайки се да, скочи, а тя още по-силно се изопна върху него, така че го натискаше и с брадичката си. Без да отпусна и най-малкия си мускул и да отслаби натиска, тя вдигна само погледа си към Михаило и извика глухо, сякаш пестеше и гласа си:

- Краката! Дръж му краката!

Седна ли му той тогава на краката и остави ли Кръстиница да измъкне ножа му от пояса? Беше ли направил това? Ето, осма година си задава този въпрос всеки ден и всяка нощ, като яденето и спането, дори и по-често, и всеки път, след, като пробяга през огъня, който не се вижда от друг, той си отговаря първо, че не е, тъй като това е недопустимо, тъй като той не, не може да извърши това, но после всичко в него помръква и в тази тъмнина той си казва истината, че го е направил, че му е седнал на краката, че е почувствувал как тя измъкна ножа от пояса му и че е чул как тя удря Кръста три, четири, пет пъти, наслуки, по женски, между ребрата, в слабините, в бедрата. Да, той беше направил това, което е невероятно, което е невъзможно да се направи. И това негово страшно и срамно дело стои пред него винаги непроменено и непоправимо.

После изтича навън и седна на коритото на чешмата в двора на хана, която глухо шуртеше в нощната тишина (на него му се струваше, че кънти) и подложи двете си ръце под студената струя.

Младежът се опомни, но все още трепереше. Мислеше трескаво за онова, което току-що беше видял и чул. Ето какво е в основата на този едномесечен унес и на това безкрайно щастие, което ромолеше в него и се разливаше без сянка съмнение и лошо предчувствие. И странно, вместо да мисли за ужаса и нещастieto, което се случи тук, пред очите му и с негово съучастие, мисълта му като полудяла постоянно се връщаше към това едномесечно щастие с желанието

да го разобличи, да се засрами от него като развиделяване, като отрезвяване, все по-често надделяваше осъзнаването, че всичко това между него и Кръстиница, всичко, от самото начало, е било толкова страшно, срамно и жестоко. Ни следа от онази негова любовна жажда, от онова щастие, което кипеше в него цял месец. И всъщност, той тук е незначителен и безкрайно дребен, само повод и средство. Защото това са някакви големи сметки, непознати за него, но които Кръста и Кръстиница отдавна са разнищвали, и сега, ето, окончателно приключили. Чувствуваше се предаден, опетнен, ограбен, раздробен завинаги, чувстваше, че около него се е затегнала примката, която всеки дърпа към себе си, мъжът и жената, в дълбоката и остаряла омраза, която е по-голяма и по-силна и от тях, и от него. Ето, това беше неговото щастие.

Сепна го гласът на Кръстиница, която, през полуоткрехнатата врата, го викаше глухо, почти шепнешком. Стана и отиде при нея. С лявата си ръка тя се държеше за вратата, а с дясната му подаваше ножа, изговаряйки с реален, сух и тих глас:

- Измих го.

Усети ясно какво ще стане само ако вземе ножа в ръка, затова бързо се извърна настрана и веднага след това нанесе с дясната ръка страхотен удар на жената, която изпусна вратата и с тъп звук падна в стаята. Това беше малко по-различен удар от онова нейно ръчкане в полумъртвото тяло. Тихо остави отворената врата на стаята, в която спокойно гореше слабият пламък на вощеницата и лежеше в безсъзнание Кръстиница до трупа на Кръста, покрит с рогозка.

Бързо излезе на пътя. Чешмата шуртеше е цялата си сила и пълното корито преливаше с плисък.

Михаило стигна незабелязан още преди съмване в градчето с намерение да се преоблече и да дочака утрото, че

да иде и да се предаде в съда. Но когато влезе и мина през двора, видя своя дом, своята стая, познатите неща, всичко така, както си е било от край време, и преди тази нощ, и преди едномесечното любовно щастие, в него изведнъж започна да назрява все по-бързо и по-ясно чувството, че не трябва да се предава, че ако го арестуват, ще арестуват невинен човек, тъй като не е виновен за онова, за което щяха да го обвинят! Вината му е друга, по-тежка, но щеше да смята несправедливи заптиетата и съда и затова беше готов да бяга, да се защитава от тях, да бие и убива отново, ако се наложеше. Треската, от която се тресеше цялата му снага, и погледът му, помръкваше, рушеше всичко в него, но съзнанието, че трябва не само да не се предава, но и да не допусне да го арестуват, беше ясно и определено. Реши да бяга.

Този син на оръжеен майстор, нещастен младеж и непосветен поп, тази сутрин съдеше себе си и другите и в своето нещастие беше велик, а в своя съд – прав и непогрешим. Мамеше се само с времето. На Михаило му се стори, че времето, измервано с онова, което ставаше в самия него, върви много по-бавно, отколкото вървеше в действителност.

Преоблече се и приготвяше най-необходимото за бягството, когато влезе прислужничката им Йевра и започна да разправя какво чула из комшилъка. Цялата чаршия, която беше започнала да се отваря, разказвала, че нощес разбойници нападнали Кръстиничиния хан и убили Кръста, а нея ранили. Макар и ранена, Кръстиница сама разказала всичко това и подробно описала “гръцките харамии”, които ги нападнали.

След като вече беше закъснял да излезе от градчето преди отварянето на чаршията, той реши, още докато слушаше разказа на Йевра, да си остане още известно време у дома и тук да изчака потвърждение на вестта, която приличаше на невероятно чудо, а ако види на портата заптиета или

когото и да е от властите, да бяга през градината към върбалака.

По-късно предпазливо излезе из градчето, твърдо решен да убива иди да бъде убит, ако се усъмнят в него и само ако се приближи към него заптие.

С ръка на скрития нож, със стиснати зъби, за да овладее треперенето, Михаило минаваше по улиците, учуден, че всички тези хора не чуват как бясно биещото му сърце кънти в него. Външно спокоен, слушаше всичко, което се разказваше за нападението на Кръстиничиния хан и всичко, което хората говореха за нея по този повод. Намираше сила и сам да каже по някоя дума. С дни живееше без сън и без храна, като си броеше минутите.

След няколко дена беше ясно, че Кръстиница държи на казаното за непознатите разбойници и че никой не се съмнява в думите ѝ; тя беше вече на крака; носеше черно за Кръста и продължаваше да върти хана; само доведе в къщи сестра си, вдовица, с едно момче, че да не бъде сама. Едва тогава, когато опасността премина, Михаило почувствува, че губи сили и падна на постеля.

Дори и в най-силната треска не се издаде. Когато след три седмици се изправи на крака, видя, че Кръстиница все още пази тайната. Тогава със спокойствие, на което по-късно и сам се чудеше, започна да приготвя постепенно и без да бърза, всичко необходимо за заминаване, като внимаваше да не се набива в очите на хората и на своите. Брат му беше по природа алчен. И Михаило се възползва от това. Остави му дюкяна, като взе част от своя дял в налични пари и така получи съгласието му да може да тръгне по света. Всичко беше подготвено така изкусно, че един ден напусна градчето, без да предизвика нито съмнения, нито учудване.

Но щом преваля първия хълм и изгуби от погледа си нивата си и обора в Любижда, смелостта го напусна и спо-

койствието го изостави. Почувствува се прокълнат и като гонен звяр. Пътуваше по странични пътища или направо, като правеше неравномерни преходи и криволичеше, само и само да заличи следите си от неизвестните и на него преследвачи. С изчезването на реалната опасност, започна да расте страхът му и да се забелязва игра на болезненото му въображение и потресената съвест. Заобиколи Нова варош, където имаше роднини. Едва някъде към Прибой за пръв път се приближи до един хан и си купи хляб и тютюн.

По характер умерен и държан строго от баща си и по-големия си брат, Михаило рядко пушеше по-рано; след този случай започна да пуши постоянно и страстно. Тогава, разбра какво богатство е това негаснещо огънче пред погледа и този синкав дим, който гъделичка очите и гърлото и дава възможност на човек да изтърве някоя сълза без плач, да поеме дълбоко въздух и да въздъхне, без това да се нарича въздишка. Оттогава години наред светеше пред очите му този огън или догаряше между пръстите му. Този дим, винаги същият, но и винаги различен, отклоняваше мисълта му от онова, от което се страхуваше, и в изключително щастливите му часове го довеждаше до пълен унес и забрава; хранеше го като хляб и го утешаваше като другар. Нощем сънуваше, че пуши, както другите сънуват онези, които обичат. А когато сънищата му се превръщаха в кошмар и довличаха трупа на Кръста или очите на Кръстината жена, той се събуждаше с вик и се хващаше за тютюна като за някакво оръжие или както се хваща нечия ръка, когато не спиш сам.

И щом кремъкът заискреше в мрака и тютюнът хванеше огънче, ставаше му по-леко, поне малко по-леко, защото в тъмнината можеше да издуха с невидимия дим товара от неспокойното сърце.

Пътуваше, без да спира, все по-нататък и по-нататък,

като заобиколи Вишеград, сторил му се прекалено близо. На Романия, в големия Ободашев хан, се запозна с чорбаджи Никола Суботич, който все пътуваше между Вишеград и Сараево, и се нае при него като джамбазин. Това беше първото му облекчение, откакто беше заминал. Наистина, непривикнал с тежкия живот и грубите обичаи, трябваше да понесе и изтърпи много, но всичко това изчезваше пред голямата, неподозирана благодат; да потъне в работа като други момци, сред стока по пазарите, където винаги все гъмжи от хора и сделки.

Така прекара две години в Сараево и на път. След това чорбаджи Никола го отдели от другите джамбази и, както видяхме, го направи ортак и го настани в своята къща във Вишеград. Отначало го потискаше този град на две реки, притиснат от планините, с присмехулни и недоверчиви хора; но постепенно започна да се съвзема и привиква, докато накрая не заобича и града, и хората като свои. С това тайното му страдание стана по-малко и по-поносимо.

Когато предната година видя Кърноелчевата дъщеря Аника, пред него блеснаха хоризонти, за които дотогава не беше и помислял че съществуват и на които сега не смееше да се надява. След толкова години сега за пръв път можеше да се случи да мине цяло денонощие, без да го прониже онова, черното и страшното, на което отдавна в него се беше превърнал споменът за убийството на Кръста, и желанието за собствена смърт. Изправяше го на крака вече самата мисъл, че има нещо на този свят, което щеше да върне живота преди онова ранно утро в хана.

Но щом трябваше да отиде по-далече от надеждите и мислите и да премине към осъществяване на дело, пред Михаило изникваха пречки, непреодолими, известни и забележими само за него. В самото начало на младостта му, с отрязани крила и дълбоко потресен, той не мо-

жеше да открие верния път към тази девойка; отиваше при нея с искрена радост, но изведнъж се сепваше и се отдръпваше. Защото, влюбен и щастлив от Аника, той в същото време се ужасяваше от Кръстиница в себе си. Непреодолимият нагон го караше да издебва всяка усмивка и всяко движение на девойката, претегляше, след това, в усамотение, думите ѝ; и във всичко това търсеше прилика с Кръстиница, същевременно се страхуваше наистина да не я открие. Това тровеше цялата му радост и правеше вида му и неговото отношение към девойката странни.